

REGIONALE SIMULTAANTELLINGEN IN 1989: EEN TIJDE VAN DE SLUIER OPGEELICHT

Steve Geelhoed

Inleiding

In navolging van 1988 is ook in 1989 op een drietal data landtrek geteld op verschillende plaatsen in de regio op dezelfde dag. Het doel van de tellingen is het ontrafelen van de ruimtelijke verschillen van de trek over de regio. In hoeverre dat geslaagd is zal in dit artikel uit de doeken worden gedaan.

Na een beschrijving van de telposten en de telmethode worden de resultaten van de tellingen besproken. Naast een algemene schets van de trek zal ingegaan worden op de verschillen in soortensamenstelling en trekrichting van de vogels per post. In de discussie wordt een en ander voorzien van een theoretisch kader.

Telposten

Voor de ligging van de telposten wordt verwezen naar Geelhoed (1989). Hier wordt volstaan met een korte karakterisering van de posten:

- Parnassia: afstand tot de zee ruim 100 m. Dientengevolge kan op deze post sterke (macro)stuwing verwacht worden.
- Vogelmeer: afstand tot de zee ca. 1 km. Deze post ligt in het open duin ten zuiden van het Vogelmeer (Kennemerduinen).
- 't Wed: afstand tot de zee ca. 3 km. Telpost 't Wed ligt iets ten westen van de bosrijke(re) binnenduinstrand.
- Cronjé: afstand tot de zee ca. 7 km. Deze post is gesitueerd op een dak temidden van de bebouwing in Haarlem-Noord.
- Veerpolder: afstand tot de zee ca. 9 km. Deze ligt in het open polderlandschap naast de Liede.

Werkwijze

Op drie dagen -30 september, 15 en 28 oktober- zijn 13 ochtendtellingen verricht op de vijf verschillende telposten. Alleen bij de eerste telling lukte het om alle vijf de posten te bemannen (dankzij problemen met wekkers lukte zulks niet op beide andere dagen). De tellingen zijn verricht volgens de reeds enkele malen in de Fitis beschreven LWVT-methode.

Om waarnemersafhankelijke verschillen bij de registratie van de trek (zie o.a. van den Bijtel, 1985; Källander et al, 1972) te beperken stonden de tellers iedere telling op een andere telpost. Bovendien zijn de wijzen van tellen de afgelopen jaren tijdens gezamenlijke tellingen enigszins op elkaar afgestemd. Aantalsschattingen van grote(re) groepen en schattingen van de vlieghoogte komen tussen de tellers redelijk overeen.

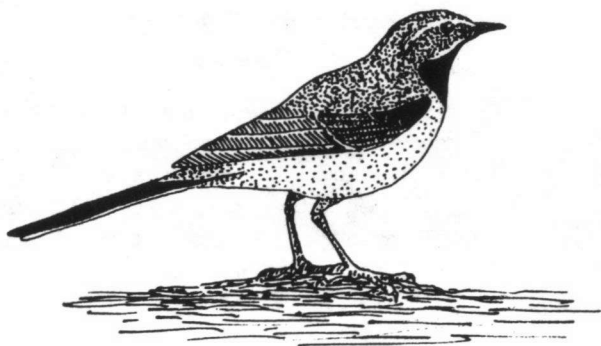
Het weer en een algemeen overzicht van de trek

Het weer op 30 september was somber: NW-wind (6 Beaufort langs de kust, 2 B meer landinwaarts), een zwaarbewolkte hemel en een licht regenbuitje. Landtrek stond dan ook op een laag pitje (zie bijlage 1). De waargenomen aantallen waren laag evenals het aantal soorten. Vermeldenswaardige soorten waren Jan van Gent (meer dan 84), Blauwe Kiekendief (2), Grote Gele Kwikstaart (3), Waterpieper (1) en Boomleeuwerik (1).

Tijdens de tweede telling van 15 oktober waren de omstandigheden beter, maar verre van ideaal. De wind waaide uit W tot NW met een kracht van 4 B langs de kust en 1 B in de polder. De hemel was lichtbevolkt. Vergelijken met de eerste telling werden iets meer soorten en hogere aantallen geteld (zie bijlage 2). Gelukkig konden de tellers toch nog wat krentjes in de trekpap vinden, zoals Waterpieper (1), Grote Gele Kwik (2), Baardmannetje (5), Klapexster (1) en Europese Kanarie (2). Opvallend waren de hoge aantallen Koperwieken.

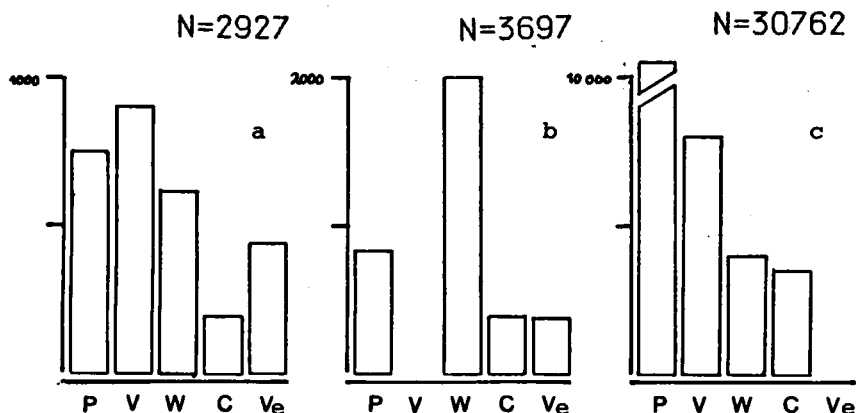
De laatste telling op 28 oktober bracht eindelijk een afromerische ZZO-wind. Aan de kust was deze 5 B en in het binnenland 4 B. Samen met

Een van de krenten:
Grote Gele Kwikstaart.
Tekening: Guido van
Leeuwen.

de lichtbewolkte hemel zorgden deze omstandigheden voor goede trek (zie bijlage 3). Naast een plons pap kregen de tellers ook weer wat krentjes voorgeschoteld, bijv. Blauwe Kiek (7), Smelleken (1), Boomleeuwerik (2) en Grote Gele Kwikstaart (3). Spreeuwen trokken in redelijk hoge aantallen door. Daarnaast werden hoge aantallen van Veldleeuwerik en Koperwiek gezien.

In figuur 1 zijn de waargenomen aantallen vogels per telpost weer-gegeven. In de figuur komt de invloed van het weer op de ruimtelijke verdeling van de vogels goed tot uitdrukking. Onder gunstige omstandigheden (figuur 1c) wordt de trek langs de kust sterk gestuwd: de getelde aantallen nemen landinwaarts geleidelijk af. In beide andere situaties nemen de aantallen richting binnenland ook af, maar lijkt/is de sterke stroom vogels langs de zeereep landinwaarts verschoven onder invloed van de krachtige aanlandige wind.

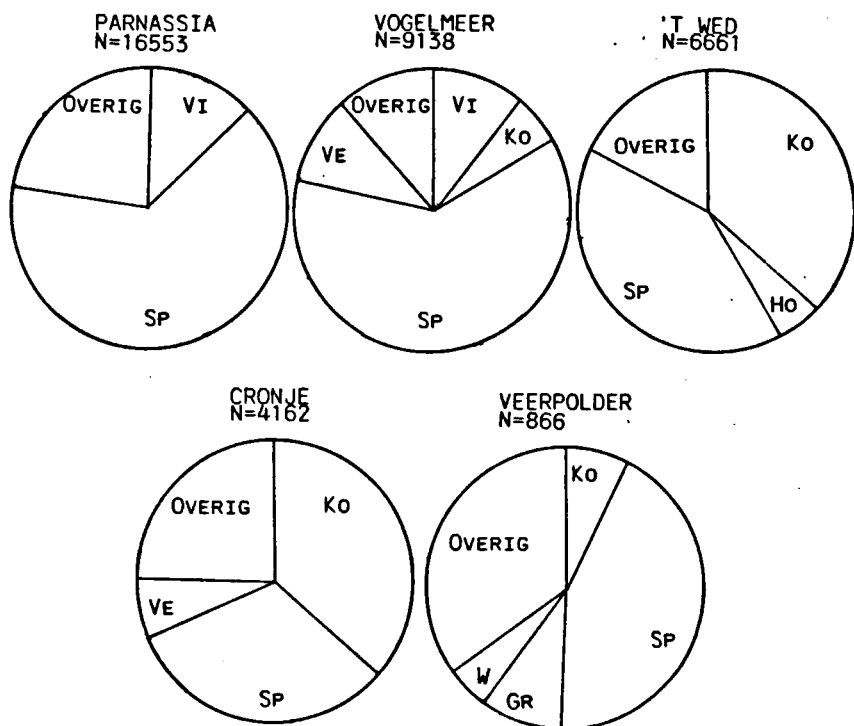
Figuur 1. Overzicht van de waargenomen aantallen vogels per telpost op 30 september (a), 15 oktober (b) en 28 oktober (c). P= Parnassia; V=Vogelmeer; W='t Wed; C=Cronjé; Ve=Veerpolder.

Soortensamenstelling per telpost

Een van de doelstellingen van de "breedfronttellingen" is de beantwoording van de vraag: "Waar vliegt welke soort in welke aantallen?" (Geelhoed, 1989). Om dit te beantwoorden is per telpost de soortensamenstelling in een cirkeldiagram (figuur 2) weergege-

ven. Soorten die minder dan 5% van het totaal uitmaken zijn onder de noemer "overig" bijeengebracht.

Het soortenspectrum op de diverse posten vertoont duidelijke verschillen. Vink en Spreeuw zijn de talrijkste soorten op de twee telposten bij de kust. Op de overige posten is het aandeel Vinken niet noemenswaardig. Het aandeel Spreeuwen is op de overige posten weliswaar lager dan op de kustposten, maar het vormt toch ruim een derde van de waargenomen aantallen vogels. Koperwieken worden landinwaarts meer gezien dan aan de kust. Het aandeel is hoog bij 't Wed en de Cronjé. In de polder worden lagere aantallen gezien. Houtduiven worden alleen op 't Wed in noemenswaardige aantallen

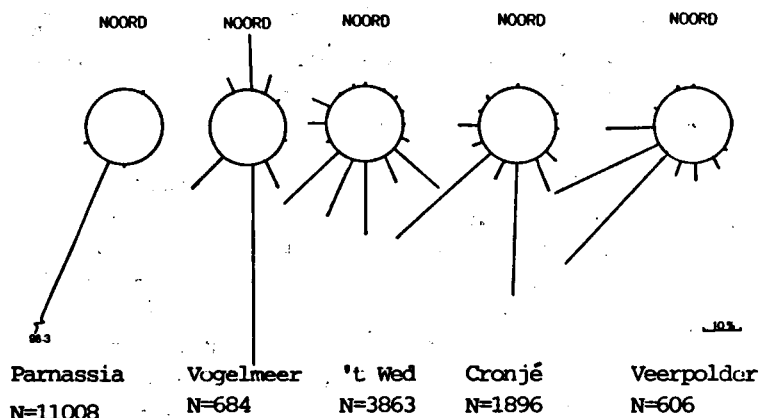

Figuur 2. Soortensamenstelling van de trek over de vijf telposten. De volgende afkortingen zijn gebruikt: Vi=Vink, Ko=Koperwiek, Ho=Houtduif, Sp=Spreeuw, Gr=Graspieper, W=wulp en Ve=Veldleeuwerik. Soorten met een aantal kleiner dan 5% zijn samengevat onder de noemer "overig".

gezien. Veldleeuweriken overschrijden de 5%-drempel in de Veerpolder niet, hetgeen waarschijnlijk veroorzaakt wordt door het niet tellen op deze post op 28 oktober. Op de posten Cronjé en Vogelmeer worden relatief veel Veldleeuweriken gezien. Wulpen en Graspiepers tenslotte worden alleen op telpost Veerpolder veel gezien.

Vliegrichtingen

De tweede doelstelling van de breedfronttellingen is de beantwoording van de vraag: "Welke vliegrichting houdt een soort aan bij zijn passage over de regio?". Een eerste aanzet hiertoe wordt gegeven in figuur 3, waarin de vliegrichtingen van alle soorten per telpost zijn weergegeven.

Figuur 3. Verdeling van de vliegrichtingen van alle soorten per post.

Langs de kust vliegt het gros van de vogels evenwijdig aan de kustlijn (ZZW of MNO). Een enkele groep Spreeuwen waagt de oversteek over zee. De spreiding in vliegrichtingen is op de overige telposten groter. Opvallend is de afname in kustgerichte trek naarmate de telpost dichterbij de kust ligt. Verder zij gewezen op het relatief grote aandeel in (Z)ZO-richting trekkende vogels op 't Wed en de Cronjé.

Dicussie

Om het voorgaande in een breder kader te plaatsen een stukje theorie. Vogeltrek over Nederland vindt in principe ongestuwd over een breed front plaats. De trek is gelijkmatig verspreid in de

ruimte en vertoont een constante richting. Langs de kust vindt onder bepaalde omstandigheden ophoping van de trekkende vogels plaats en verandert de trekrichting zodanig dat er evenwijdig aan de kust wordt gevlogen (cf. Alerstam & Pettersson, 1977), met andere woorden de trek wordt gestuwd. Landvogels proberen namelijk zoveel mogelijk boven land te vliegen en proberen de zee te mijden. Ook op kleinere schaal vindt iets dergelijks plaats. vogels proberen boven hun favoriete "plus"biotopen te vliegen en trachten vreemde "min"biotopen te mijden. Een trekvogel kan op twee manieren op plus- en minbiotopen reageren (LWVT, 1987):

- de vogel kan zijn vliegrichting in horizontale richting zodanig aanpassen, dat zo min mogelijk over het minbiotoop gevlogen hoeft te worden.

- de vogel kan zijn vliegrichting in verticale richting aanpassen: hij probeert zoveel mogelijk dicht over zijn plusbiotoop te vliegen en minbiotopen op enige hoogte over te steken.

De keuze voor een route-aanpassing in horizontale dan wel verticale richting is afhankelijk van weersomstandigheden, energetische overwegingen, sociale en psychologische factoren (LWVT, 1987).

Eerstgenoemde zaken behoeven nauwelijks uitleg, de laatste twee wel. Onder sociale factoren valt bijvoorbeeld de groepsgrootte: vogels zouden in grotere groepen gerichter trekken en zich minder van het landschap aantrekken (Wallraff, 1978). Een voorbeeld van een psychologische factor is de "trekdrang", die endogeen gestuurd wordt. Als deze -bijvoorbeeld in de loop van de dag- afneemt, wordt de invloed van het landschap op de trekkende vogels sterker. De trek wordt minder gericht en vogels gaan op zoek naar geschikte foerageergebieden. Het zal duidelijk zijn dat het klassieke beeld van breedfronttrek lokaal sterk kan afwijken. Sommige soorten zullen veel boven het bos gezien worden, terwijl andere juist boven het open land gezien worden.

Als we onze resultaten bekijken zien we beide fenomenen door elkaar lopen: (macro)stuwing langs de kust en verschillen in soortenspectrum, aantallen en vliegrichtingen op de andere telposten ("micro-stuwing"). Spreeuwen trekken zich blijkens figuur 2 weinig aan van het landschap waar ze overheen vliegen; de soort kan gekwalificeerd worden als een "no nonsense-trekker". Koperwiek en Houtduif kunnen als bosvogels gekwalificeerd worden, terwijl Wulp, Graspieper en Veldleeuwerik als open-land-vogels gekwalificeerd kunnen

worden. Vinken onttrekken zich met onze resultaten vooralsnog aan kwalificatie, hoewel ze al enige decennia als het voorbeeld van bosvogel worden opgevoerd (o.a. Daanje, 1933; Gruijs-Casimir, 1965). Wellicht zorgt macrostuwing hier voor complicaties.

Tenslotte een opmerking over het grote aandeel naar ZZO en ZO vliegende vogels op 't Wed en Cronjé. De Koperwieken en Veldleeuweriken zijn hiervoor verantwoordelijk. Vermoedelijk zijn deze 's nachts vanuit Scandinavië de Noordzee opgevlogen en hebben ze 's ochtends een nieuwe ZZO- tot ZO-richting gekozen (Buurma, 1987). Aangezien Koperwieken en Veldleeuweriken de zee als minbiotoop zien, passeren ze deze op grote hoogte. Boven land wordt pas gedaald. Vlak bij de kust vliegen ze echter nog te hoog om opgemerkt te worden door de tellers. Meer landinwaarts komen ze pas binnen het bereik van de waarnemers.

Uit het voorgaande zal duidelijk zijn geworden dat er nog veel onbekend is over de vogeltrek over de regio. Om meer duidelijkheid te verschaffen in deze materie zijn komend najaar weer drie simultaantellingen gepland, nl. 30 september, 20 oktober en 3 november.

Informatie hierover is bij ondergetekende te verkrijgen.

Tot slot wil ik Hans Groot, Evert van Huijssteeden, Guid van Leeuwen, Pim de Nobel en Johan Stuart bedanken voor hun inspanningen op de telposten.

Literatuur

- Alerstam T & SG Petterson, 1977. Why do migrating birds fly along coastlines? *Journal of Theor. Biology* 65: 699-712.
- Bijtel HJV van den, 1985. Verschillen in resultaten van vogeltrekellingen uitgevoerd door onafhankelijk van elkaar opererende waarnemers. Gest. rapport, Utrecht.
- Buurma LS, 1987. Patronen van hoge vogeltrek boven het Noordzeegebied in oktober. *Limosa* 60: 63-74.
- Daanje A, 1933. Vlaktevrees bij trekkende Vinken (*Fringilla coelebs* L.). *Ardea* 22: 158-164.
- Geelhoed S, 1989. Regionale simultaantellingen in 1988: aanzet tot thematisch onderzoek aan landtrek? *Fitis* 25 (3): 140-145.
- Gruijs-Casimir EM, 1965. On the influence of environmental factors on the autumn migration of Chaffinch and Starling. *Arch. Neerl. Zool.* 16: 165-279.

- Källander H, Ryden O & Weckert C, 1972. Unterschiede in der Beobachtungseffektivität bei der Registrierung vom Küsten-Seevogelzug. Die Vogelwarte 26: 303-310.
- LWVT, 1987. De invloed van landschapselementen op vogeltrek. Een vergelijking van trektelposten aan de hand van simultane trekellingen in de Peel, oktober 1985. Gest. rapport, Eindhoven.
- Wallraff HG, 1978. Social interrelations involved in migratory orientation of birds: a possible contribution of field studies. Oikos 30: 401-404.

Steve Geelhoed, I. Springerlaan 300, 2033 TH Haarlem.

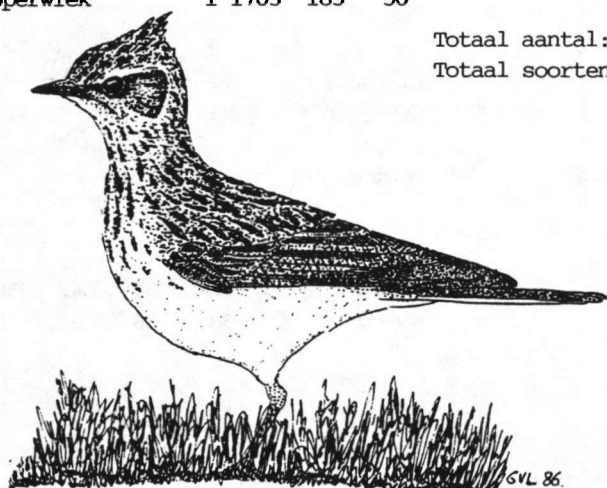
Bijlage 1. Overzicht van de waargenomen soorten en aantallen per telpost tijdens de OT van 30 september 1989. P=Parnassia; V= Vogelmeer; W='t Wed (geteld k3-k10); C=Cronjé; Ve=Veerpolder.

Post Soort	P	V	W	C	Ve	Soort	P	V	W	C	Ve
Jan van Gent	84					Grote Gele Kwik	1	2			
Rotgans	19		1			Graspieper	66	26	15	37	72
Nijlgans			10	7	10	Waterpieper					1
Tafeleend			10			Oeverpieper				1	
Smient	4			21		Boerenzwaluw					2
Wilde Eend			3			Heggenus	3		5	3	
Krakeend					1	Grote Lijster				3	
Aalscholver		2		1	1	Zanglijster	2	19	22	4	3
Goudplevier	1	1			3	Koperwiek		4	47	27	7
Kievit					6	Spreeuw	520	826	420	47	264
Wulp					2	Keep				1	
Watersnip				1	21	Vink		3	3	32	1
Buizerd			1			Groenling				4	3
Blauwe Kiek.		2				Kneu	29	8		14	1
Kleine Mantelm.	1			1		Putter					3
Kokmeeuw	1		38	9	8	Sijs		1	44		
Turkse Tortel					1	Koolmees				2	5
Houtduif			1	7		Pimpelmees	1			2	4
Veldleeuwerik					3	Rietgors	3	1	1		14
Boonleeuwerik		3	1			IJsgors	1				
Witte Kwikst.	4	1		3	9	Kauw		5	10		
						Totaal aantal:	740	904	640	219	445
						Totaal soorten:	16	15	20	18	24

Bijlage 2. Overzicht van de waargenomen soorten en aantallen per telpost tijdens de OT van 15 oktober 1989. P=Parnassia; W='t Wed; C=Cronjé; V=Veerpolder.

Post	P	W	C	V	Soort	P	W	C	V
Soort									
Blauwe Reiger	1		1		Kramsvogel		50	70	22
Aalscholver		2		35	Goudhaantje			1	
Kievit				16	Zwarte Mees	3		5	
Goudplevier	1				Pimpelmees	6	19	1	
Wulp				42	Koolmees		2		2
Watersnip				3	Baardmannetje				5
Kokmeeuw	11		6		Klaapekster		1		
Houtduif		12	13	20	Kauw		6		
Holenduif		2		10	Spreeuw	336	87	87	118
Turkse Tortel				23	Ringmus	31			
Boerenzwaluw				3	Vink	168	43	34	12
Veldleeuwerik	5	4	2	25	Keep	32	42	5	11
Graspieper	109	8	8	7	Europese Kanarie	1		1	
Oeverpieper	6	1			Groenling	4		1	
Waterpieper				1	Putter	3			
Grote Gele Kwik	2				Sijs	9	10	4	1
Witte Kwikstaart	21	1	5	4	Kneu	68			
Heggenus	3		1		Geelgors		1		
Merel			5	3	Rietgors	23	1	1	7
Zanglijster	1	6	1	1	IJsgors	3			
Koperwiek	1	1703	185	50					

Totaal aantal:	848	2001	437	421
Totaal soorten:	24	20	21	23

Op 15 oktober bleek de Veldleeuwerik op telpost Veerpolder het meest door te trekken. Tekening: Guido van Leeuwen.

Bijlage 3. Overzicht van de waargenomen soorten en aantallen per telpost tijdens de OT van 15 oktober 1989. P=Parnassia; V=Vogelmeer; W='t Wed; C=Cronjé.

Post	P	V	W	C		P	V	W	C
Soort					Soort				
Aalscholver		2	3		Grote Gele Kw.	2	1		
Blauwe Reiger		1		1	Witte Kwikst.	2	1		1
Knobbelzwaan	3				Merel	1	32	3	2
Grauwe Gans			1		Zanglijster	5	71	7	12
Nijlgans		6			Kramsvogel	101	125	191	65
Wilde Eend				4	Koperwiek	47	588	743	1330
Krakeend		1			Grote Lijster	14	16	15	
Pijlstaart		4			Koolmees	3	1		7
Bergeend	1				Pimpelmees	11		3	1
Sperwer	2	6			Zwarte Mees	7		2	
Blauwe Kiekend.		5		2	Goudhaantje	3			3
Smelleken				1	Kauw	100	119	91	13
Goudplevier	1				Roek	17		34	
Kievit	32	29	2	86	Bonte Kraai			3	3
Watersnip		1	5	11	Spreeuw	11770	4965	1945	1113
Wulp	1	1		1	Ringmus	20	10		4
Kokmeeuw	162	83			Vink	1831	944	151	118
Stormmeeuw		7			Keep	81	16	105	20
Kleine Mantelm.	3	2			Groenling	19	13	1	17
Grote Mantelm.				1	Kneu	10	1	3	7
Turkse Tortel	4				Putter	1			
Holenduif	16	6		7	Sijs	8	11	3	1
Houtduif	3	82	334	71	Rietgors	90	54	16	17
Veldleeuwerik	500	891	261	484	Geelgors	1			
Boomleeuwerik	1	1			IJsgors			1	
Graspieper	116	135	116	98	Barmsijs			1	
Oeverpieper	3	3	2						
					Totaal				
					aantal:	14992	8234	4042	3501
					soorten:	38	36	27	30